

Knihovna Střediska pro ekologická a sociální studia

Anotované publikace byly získány s laskavou podporou Rockefeller Brothers Fund

**Tjeerd Deelstra, Oleg Yanitsky (eds.):
Cities of Europe: The Public's Role in
Shaping the Urban Environment**

Mezhdunarodnye Otnosheniya Publishers,
Moscow 1991, 392 s.

Objemný sborník obsahuje 27 statí širokého autorského kolektivu badatelů ze 17 evropských zemí. Jde o výsledek projektu tvořícího součást programu UNESCO "Člověk a biosféra" (Man and the Biosphere). Redaktory sborníku jsou T. Deelstra z delftského Mezinárodního institutu pro městské prostředí a O. Janickij z moskevského Institutu mezinárodního dělnického hnutí, známý několika knihami převážně z oblasti sociální ekologie.

Kniha má dvě části; první obsahuje 8 studií teoretického zaměření, druhá soustřeďuje 19 statí - většinou případových studií popisujících různé aspekty a zkušenosti z účasti občanů na utváření městského prostředí v různých státech Evropy (Itálie, Dánska, Velké Británie, Jugoslávie, Nizozemska, Bulharska, SSSR, Finska, Estonska, Polsko, ČSFR, Švédsko, Maďarsko, Rakousko, Portugalsko, Belgie a Norsko). Rozdělení statí do jedné z obou částí vystihuje ovšem jejich obsah jen přibližně; lečťerá z nich by mohla být právem zařazena i do části opačné.

Ve dvou svých studiích z první části podává V. Glazyšev (Moskva) přehled různých teoretických konceptů i praktických pokusů o zlidštění velkoměstského prostředí během 19. století a první poloviny tohoto století, pocházejících převážně od urbanistů, sociálních reformátorů a filantropů. Upozorňuje přitom na to, že termín "krize měst", v této souvislosti často užívaný, označuje de facto dvě odlišné, byť propojené historické skutečnosti: jednak dysfunkční stav velkoměstských historických jader, obtížně se přizpůsobujících požadavkům vyplývajícím z bouřlivého technického a demografického

rozvoje, jednak problémy úpadku obytného prostředí a bytové nouze odrážející hluboké sociální rozpory uvnitř měst a celé společnosti. Autor také varuje před tím, aby se zkušenosti z nápravných akcí, osvědčivší se v jedné zemi, mechanicky aplikovaly při léčbě městských neduhů v jiné zemi pouze na základě vnějších, morfologických znaků podobných problémů. Pro mezinárodní srovnávací výzkum v této oblasti nabízí také vlastní typologii měst používající namísto funkčních a lokačních kritérií dvě jiné dimenze: těsnost vazeb mezi městem jako celkem a jeho částmi, a mezi městem a jeho okolím.

M. Heidmets (Tallin) analyzuje sociální a psychologické stránky stressu vyvolávaného městským prostředím a individuální i skupinové způsoby, jimiž se obyvatelé se stresem vyrovnávají. Podmínkou spokojeného života v městě je kontrolovatelnost prostředí obyvateli, kteří v něm žijí. K dosažení tohoto cíle směřují občanské iniciativy; autor uvádí příklad účasti obyvatel na rekonstrukci staré čtvrti v Tallinu.

N. Nelissen (Nijmegen, NL) podává zajímavý rozbor různých aspektů pojmu regenerace měst. Jako nejvhodnější se mu jeví pojetí, podle něhož jde o "sociální proces reorganizace městského prostředí, bezprostředně souvisící s produktivním a reprodukčním systémem celé společnosti". Instruktivní je také jeho následný přehled různých stránek a kritérií občanské participace, nejčastějších metod občanské účasti a různých přístupů městské správy k zapojení občanů do řešení problémů rozvoje města. Nejdále v tomto směru dochází přístup "emancipační", charakterizovaný větší pravomocí obyvatel a menšinových skupin, přímou účastí na rozhodování a decentralizací rozhodování do čtvrtových občanských výborů resp. akčních skupin na lokální úrovni.

T. Deelstra probírá hlavní cíle strategie "trvale udržitelného" vývoje evropských měst, jehož předpokladem je adekvátní ekologická, prostorově ekonomická a sociokulturní infrastruktura. Strategie zahrnuje jak zlepšení hmotných stránek městského prostředí (bydlení, služby atp.), tak i vytváření pozitivních sociálních vazeb a místní pospolitosti.

O. Janickij se v rozsáhlé studii zabývá srovnáním občanských hnutí činných v oblasti ekologie města v západoevropských státech a v SSSR. Analyzuje zejména sociální, ekonomické a psychologické podmínky vzniku a rozvoje ekologických hnutí a jejich ideovou náplň ("ekologické paradigma"). Originální je také rozbor sociální diferenciace postojů vůči životnímu prostředí v západních zemích (podle výzkumů Milbratha) a v SSSR (autorův vlastní model).

V třetí své stati se V. Glazyšev zabývá otázkou možnosti integrovaného přístupu k městskému prostředí a městu vůbec, který by překonával jednostrannost pohledu jednotlivých vědeckých disciplín. Namísto marných pokusů o integraci doporučuje autor spíše dělnou kooperaci při společném řešení problémů, výchovu veřejnosti k pochopení významu ekologických problémů a k tvůrčí účasti na jejich řešení.

Problematikou výchovného působení občanské účasti na tvorbě životního prostředí se podrobně zabývá také stať M. Lauristiové (Tartu, Estonsko). Klasifikuje výchovný obsah účasti (kognitivní, emocionálně hodnotící, normativně behaviorální) a její ekologické a sociální účinky. Předkládá také výsledky průzkumu obyvatel (tehdy) Leningradu k účasti na ekologických aktivitách a odvozuje z nich typologii "ekologického uvědomění".

Z 19 příspěvků referujících o zásadách a praxi občanské participace na řešení problémů městského prostředí v různých zemích stojí za zmínku zejména ty, které se neomezuji na pouhý popis.

C. Bagnasco a M. Bonnesová (Řím) uvádějí prudký rozvoj občanských akcí ze zlepšení prostředí v italských městech v posledních 20 letech do souvislosti s rozvojem nekonformních politických hnutí, zejména na univerzitách. Občanská participace se uplatňuje ve dvou hlavních oblastech. Jednak při

ochraně kulturního dědictví měst - tento směr má pevnou organizační základnu celostátně působících dobrovolných spolků různého specifického zaměření a účastní se při něm mnoho odborníků. Druhý proud občanské participace představují spontánní iniciativy na poměrně úzké místní základně (sousedství, městská čtvrť), usilující o zlepšení místních životních podmínek, zejména bydlení, služeb, veřejné zeleně, úklidu, využití starých neobydlených budov a prostranství atp. Organizačně se tato činnost omezuje na vytváření místních občanských výborů a spočívá v pořádání veřejných schůzí, tiskových konferencí, demonstrací, obsazování prázdných budov atp. Partnerem těchto akcí je většinou městská správa, s níž občanské výbory někdy a někde "kriticky spolupracují", mnohdy ale spíše bojují. Příkladem úspěšných občanských akcí je prosazení šetrného způsobu revitalizace historického jádra v řadě měst, probíhající za plodné, byť ne vždy hladké spolupráce v místě bydlících obyvatel, majitelů domů, místních živnostníků aj. Jiným úspěchem tlaku občanských iniciativ bylo prosazení novelizace zákona o plánování rozvoje měst; namísto předchozí verze, v níž se právo občanů omezovalo na "vyjádření se" k hotovému plánu, poskytuje novelizované znění obyvatelům možnost účastnit se prostřednictvím místních občanských výborů už na přípravě prvních konceptů rozvojových plánů.

Ze statí M. Bistrupové (Hellerup) a M. Scaneho (Roskilde) o účasti obyvatel na tvorbě městského prostředí v Dánsku zaujme příklad projektu na výstavbu nového sídliště, na jehož přípravě se na půdě 5 pracovních účelových skupin řešících sociálně a ekologicky významné aspekty díla (různé formy bydlení, služeb, pracovní příležitosti, hospodaření energií atp.) účastní aktivně i perspektivní obyvatelé. I zde tudíž občanská účast podstatně překračuje pouhé "vyjádření se" k plánu sestavenému bez vlivu obyvatel.

V. Čaldarovic (Záhřeb) se zmiňuje o nízké informovanosti a spoluúčasti obyvatel na regeneraci městského historického jádra v Záhřebu a v Dubrovniku. Diskutuje také o různých modelech revitalizace těchto jader - "turistifikačním" (preferenční výstavba hotelů, zvýšení atraktivity pro dočasné návštěvní-

ky), "gentrifikačním" (luxusní bydlení), "cityfikačním" (přeměna historického jádra na rušné obchodně správní centrum), "konzervativně konzervačním" (přísná ochrana památek a dosavadní funkční struktury), "radikálně modernizačním" (opak předchozího). V praxi přestavby jugoslávských měst se obvykle uplatňují současně prvky všech uvedených modelů, při převaze některého z nich. Sám autor ovšem pléduje spíše pro model "ohleduplné úpravy životních podmínek" dosavadních obyvatel historického jádra, k jejichž potřebám všechny výše uvedené modely přihlížejí minimálně.

T. Deelstra se zmiňuje o zajímavém případu srážky mezi dosavadními obyvateli obytného bloku v přístavní čtvrti Amsterodamu a městskou správou, která plánuje regeneraci radikálně měnící ráz lokality. Obyvatelstvo tu tvoří různé mládežnické skupiny protiprávně okupující uprázdněné přístavní objekty. Městská správa k tomu blahovlnně přihlížela a akceptovala i dlouhé vyjednávání, zejména poté, když se obyvatelé sdružili do organizace mající právní subjektivitu, obdrževši i státní finanční podporu, a angažující vlastní architekty, kteří vypracovali alternativní projekt regenerace. Projekt počítal se zaručením určité maximálně přípustné a sociálně přijatelné výše nájemného, právo setrvání pro všechny dosavadní obyvatelé, převedení správy objektů do kompetence obyvatel a minimální stavební a funkční změny v objektech. Nakonec se jej sice prosadit nepodařilo, úspěchem však bylo aspoň to, že mnohé z jeho zásad byly převzaty do modifikovaného projektu akceptovaného městskou správou.

A. Deikov a D. Varsonovcev ze Sofie se na základě zkušeností z experimentálních studií účasti obyvatel na posuzování různých stavebních a urbanistických projektů v Bulharsku zamýšlejí nad obecnějšími, takřka noetickými otázkami "povolnosti" obyvatel k posuzování odborných problémů, a kriticky hodnotí současný stav sociologických přístupů k organizaci veřejných diskusí k předkládaným projektům a k zpracování výsledků diskusí.

R. Hackney (Macclesfield, GB) se pochlubil několika úspěšnými projekty vlastní firmy, zaměřenými na revitalizaci sešlých

center měst se zastaralou průmyslovou základnou ve Velké Británii. Tajemství úspěchu spočívalo podle autora v tom, že namísto pumpování veřejných peněz do pasivně akceptovaných sociálních podpor se peníze společně investují do odvážných projektů bytové a občanské výstavby (resp. přestavby) za finanční a svépomocné pracovní účasti obyvatel, a do změny resp. zvýšení jejich kvalifikace. Akce tohoto druhu obvykle stačí k tomu, aby se po objevení prvních známek regenerace stavební a sociální struktury chopili příležitosti i podnikatelé s vlastními výrobními a obchodními investicemi, a upadající vnitřní město začne vzkvétat.

S. Hänninen (Helsinki) popisuje úspěšnou protestní akci občanů proti umístění městské spalovny; zajímavý je zde rozbor jednotlivých taktických kroků akce a postojů jednotlivých kategorií účastníků (obyvatelé v okolí, aktivisté, odborníci, politikové, novináři, městská správa). Podobnou akci v Miedzyrzecz Wielkopolski popisuje J. Hryniewiczová z Varšavy.

Stať B. Krantzové z Lundu je nadšenou obhajobou "alternativního" způsobu života obyvatel měst, který by měl spočívat v společném, kolektivním bydlení, při němž obyvatelé sdílejí nejen společné domy, ale i společně vedené a užívané jídelny, sociální (jesle) a kulturní (čítárny, kluby) služby, a dokonce i společné výrobní činnosti ekologicky nezávadné (zahradnictví, květinářství atp.). Zmiňuje se také o několika již realizovaných případech takovýchto místních komun ("ekovesnice"). Zkušenosti s kolektivními domy nového typu, obsahujícími 20 až 75 bytů, jsou prý převážně dobré díky tomu, že provozní a údržbové práce vykonávají obyvatelé sami svépomocně, čímž se podstatně snížily náklady (dřívější kolektivní domy s placenými službami ztroskotaly pro neúnosně vysoké finanční zatížení obyvatel). Ve světle převážně negativních zkušeností s kolektivním bydlením jinde, například i u nás, vyvolává údiv, s jakou tvrdostí se tato myšlenka čas od času vrací, a zvědavost na výsledky obnovených pokusů. Sama autorka uznává, že švédské experimenty tohoto typu podchycují jen zlomek obyvatel; účastní se jich většínou lidé, kteří jsou už předem predisponová-

ni ke kolektivnímu způsobu života, a i tak z nich část po čase odpadá.

H. Liddell a D. Mackie (Aberfeldy, Edinburgh) předkládají zkušenosti z práce výstavbových organizací sdružujících obyvatele, podnikatele a městskou správu ke společnému řešení problémů bydlení a celkové regenerace starých částí skotských měst, a techniky používané pro získání obyvatel k aktivní spolupráci od samého začátku, před zadáním vlastního projektu.

A. Saeterdalová (Oslo) referuje o experimentálních projektech regenerace poválečných sídlišť, uskutečněných s vládní podporou a opírajících se o spolupráci obyvatel družstevních bytů s projektanty, staviteli a různými spolky, a financovaných z veřejných, poloveřejných a soukromých zdrojů účelově sdružovaných.

R. Schoonbrodt a C. Moffett (Brusel) se zmiňují o účasti občanských výborů, spontánně vznikajících ve starších čtvrtích Bruselu, na kontrole všech stavebních a urbanistických rozhodnutí. Výbory tohoto typu nevznikají běžnou volební procedurou a nejsou tudíž reprezentativní v politickém smyslu, přesto mají silný politický vliv vyplývající z přesvědčivosti argumentů, kterou jim zajišťuje výrazná spoluúčast odborníků.

Československo je ve sborníku zastoupeno pouze statí K. Kibice, informující o veřejných akcích na ochranu historických památek v minulosti (boj proti asanaci staré Prahy na počátku století) a o účasti veřejnosti při posuzování výsledků soutěží o úpravu Staroměstského náměstí resp. radnice v Praze.

Z posledního příkladu je patrné, že sborník při vši své objemnosti nemůže podávat nějaký byt' přibližně reprezentativní obraz o rozsahu a náplni občanské participace na řešení problematiky životního prostředí měst v různých zemích. U sborníku tak heterogenního tématicky i národním původem statí nelze také klást přílišné nároky na systematickosti zpracování. Redakční úvod bohužel dluží kloudnější informaci o genezi sborníku, která by jinak mohla zmírnit dojem jisté náhodnosti při výběru témat a autorů. V každém případě však jde o pestrý sbírku ilustrativních příkladů bohatě se rozvíjejících občanských aktivit zaměřených na zlepšení životního prostředí v městech různých evropských zemí, používaných metod a taktik, příčin a podmínek úspěchů i neúspěchů, s několika užitečnými pokusy o vědecké utřídění, typologii, rozbor motivace a sociální skladby akcí a jejich účastníků.

Lubomír Kotačka

